

## KNJIGA O TOBIJI: ŽIDOVSKA OBITELJ U INOZEMSTVU

Drago ŽUPARIĆ

Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet  
Josipa Stadlera 5, BiH – 71 000 Sarajevo  
drago.zuparic@gmail.com

### Sažetak

Članak govori o židovskoj obitelji u inozemstvu u *Knjizi o Tobiji* (Tob). Strukturiran je u dva dijela. Nakon uvoda, u kojem je ukratko rečeno o Tob (autor, mjesto i vrijeme nastanka, tema, jezik i recenzije), članak obrađuje prvi dio, tj. povijesni kontekst Tobitova izgnanstva i kratak sadržaj knjige. Drugi dio donosi obiteljsku sliku, počevši od Tobitovih savjeta sinu Tobiji prije odlaska u Mediju. U tom dijelu dotaknute su i druge teme vezane uz obitelj, kao što su: zlatno pravilo, solidarnost, milostinja, odnos muža i žene, endogamni brak, eshatologija, obitelj koja štuje Boga i koja se drži vanjskog i unutarnjeg kulta, obitelj koja drži do obiteljskih vrlina i koja je otvorena prema drugima te život u dijaspori, koji ipak nije bez radosti, zaštite i nade. Ukratko, situacija u progonstvu i nije bila tako beznadna jer je tu bilo i elemenata radosti, ženidbe, blagdanskim slavlja itd. U obitelji se molilo i radilo, vjerovalo i nadalo, ljubilo i trpjelo te bilo otvoreno prema bližnjima i Bogu. U takvoj obitelji slobodno se razvijala osobnost pojedinog Židova, važna za opstanak manjinskog naroda u dijaspori.

*Ključne riječi:* kušnja i trpljenje, zlatno pravilo, milostinja, muž i žena, solidarnost, endogamni brak, obitelj, dijaspora.

### Uvod

*Knjiga o Tobiji* (Tob),<sup>1</sup> poput *Knjige o Ruti*, *Knjige o Esteri* i *Knjige o Juditi*, svrstana je među povijesne knjige Starog zavjeta, iako njezin sadržaj nije povijest u pravom, tj. historiografskom smislu riječi. Riječ je zapravo o posebnoj književnoj vrsti, o nekoj vrsti pučkog pripovijedanja sa sretnim završetkom,

<sup>1</sup> Tekst Tob citiran prema: *Jeruzalemska Biblija s velikim komentarom*, Adalbert Rebić – Jerko Fućak – Bonaventura Duda (ur.), Zagreb, 2001.

kojem je cilj uzveličati sve ono što je dobro i pošteno i što se odnosi na poštivanje zakona. Stoga i nije slučajno da ime *Tobija* dolazi od hebrejske riječi koja u svojem korijenu znači »dobrota«.

Smatra se da je *Tob* napisana u doba Makabejaca (II. st. pr. Kr.), u razdoblju progona židovskog naroda, u kojem je bilo nužno predložiti neke uzorne likove vjere i zahvale pred Bogom. Međutim, autor knjige priziva mnogo stariju povijesnu pozadinu, vrijeme Asirskog Carstva, koje je davno propalo. Donekle zbunjujućim načinom pisac pamti događaje iz prošlosti te ih se prisjeća i vrlo slobodno iznosi povijesne i geografske podatke.<sup>2</sup> Tako poput Knjige Danielove *Tob* ima i druge teološko-didaktičke preokupacije, nego pripovijedati čistu povijest koja se zaista dogodila.

Mjesto nastanka *Tob* nije lako odrediti, iako je pripovijedanje smješteno u istočnoj dijaspori Mezopotamije, što ne znači nužno da je knjiga tamo i napisana. *Tob* se veoma zanima za budućnost židovske situacije u inozemstvu, nudeći nacrt židovskog identiteta u dijaspori,<sup>3</sup> pa time stavlja njezin nastanak u istočni kraj. Neizvjesnost o autoru, mjestu,<sup>4</sup> kao i vrijeme pisanja knjige, može dovesti do toga da se umanjí ugled teksta, iako *Tob* ne priča samo o obiteljima protagonistima nego ima u vidu sve Židove u dijaspori, pa i sve one koji danas žive u inozemstvu iz najrazličitijih razloga.

Knjiga o *Tobiji* došla je do nas potpuna samo u nekoliko grčkih verzija, iako većina znanstvenika smatra da je napisana hebrejskim jezikom, a kod Ži-

<sup>2</sup> Prema *Tobijinoj knjizi* Tobit (Tobijin otac) vidio je u svojoj mladosti podjelu kraljevstva nakon Salomonove smrti (931. pr. Kr. – *Tob* 1,4), odveden je s Naftalijevim plemenom u sužanjstvo (usp. *Tob* 1,5.10), a sin *Tobija* umro je tek nakon razaranja Ninive (612. pr. Kr. – *Tob* 14,14). Nadalje, između Ragesa i Ekbatane bila bi samo dva dana hoda (usp. *Tob* 5,6), iako je udaljenost između tih gradova veća od 300 kilometara.

<sup>3</sup> Usp. Amay-Jill LEVINE, *Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit*, u: J. Andrew OVERMAN – Robert S. MacLENNAN (ur.), *Diaspora Jews and Judaism*, Atlanta, 1992., 105–117.

<sup>4</sup> Točnu lokaciju znanstvena literatura nije jasno odredila (C. A. Moore, B. Otzen). Neki smatraju da bi mogla biti Perzija (usp. Jonas C. GREENFIELD, *Ahiqar in the Book of Tobit*, u: Maurice CARREZ I DR. [ur.], *De la Tôrah au Messie: Études d'exégèse et d'herméneutique bibliques offertes à Henri Cazelles*, Paris, 1981., 329–336), Mezopotamija (usp. Georg W. E. G. NICKELSBURG, u: *Revue de Qumran*, 17 [1966.]) ili Medija (usp. Richard BAUCKHAM, *Anna of the Tribe of Asher [Luke 2:36–38]*, u: *Revue Biblique*, 104 [1997], 161–191, osobito 187–191 [dodatna napomena: *The Place of Origin of the Book of Tobit*]). Zbog velikog zanimanja za Jeruzalem i njegov Hram, neki smještaju mjesto nastanka u Palestinu (usp. Józef Tadeusz MILIK, *Le patrie de Tobie*, u: *Revue Biblique*, 73 [1966.], 522–530; Joseph A. FITZMYER, *The Aramaic and Hebrew Fragments of Tobit from Qumran Cave 4*, u: *Catholic Biblical Quarterly*, 57 [1995.], 655–675), a za egipatsku Aleksandriju optira npr. Mathias Delcor (jako oprezno) (usp. Mathias DELCOR, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Hellenistic Period*, u: William David DAVIES – Louis FINKELSTEIN [ur.], *The Cambridge History of Judaism 2: The Hellenistic Age*, Cambridge, 1984., 409–503).

dova i protestanata nije ušla u popis kanonskih knjiga. Kanon Zapadne crkve službeno je uvrstio Tob na Rimskoj sinodi 382. godine, što su potvrdili i afrički koncili<sup>5</sup> u IV. i V. stoljeću.

## 1. Povijesni kontekst Tobitova izgnanstva i sadržaj

Za bolje razumijevanje položaja obitelji u izgnanstvu potrebno je vratiti se na prve stranice te knjige i pogledati zaplet radnje. Povijesni okvir Tob, kako je vidljivo već iz prvog poglavlja, je izraelska dijaspora u kojoj bi se događaji Tobita (oca) i Tobije (sina) trebali smjestiti između VIII. i VII. st. pr. Kr.: »Povijest Tobita, [...] koji je u vrijeme Šalmanasara, kralja asirskoga, bio odveden u sužanjstvo iz Tisbe, koja se nalazi južno od Kedeša Naftalijeva, u Gornjoj Galileji, nešto poviše Hasora« (1,1s). Protagonist započinje svoju povijest u prvom licu: »Ja, Tobit, hodio sam putovima istine i pravde svega svog života« (1,3).

Geografski okvir u kojem se odvijaju događaji opisani u Tob je Asirija, koja je u starom vijeku, na vrhuncu svoje moći, obuhvaćala Siriju, Mezopotamiju, Palestinu, Egipat, područja Irana, Armenije i Anatolije. Grad Niniva,<sup>6</sup> na istočnoj obali Tigrisa, bio je jedan od najvažnijih gradova. Od XIII. st. pr. Kr. asirski su vladari provodili politiku teritorijalnog širenja na susjedne zemlje, posebno na Babiloniju, a Tiglatpileser I. (1115. – 1077. pr. Kr.) vojnim pohodima prodro je sve do Sredozemlja.<sup>7</sup> Biblija često spominje Asirce kao prijetnju Izraelu i Judeji oko 750. pr. Kr. pa nadalje. Porazivši neki narod, Asirci bi obično raselili pučanstvo po drugim dijelovima carstva, kako bi spriječili mogućnost pobune, a njihova područja naselili drugim narodima.<sup>8</sup>

Tobit, iz Naftalijeva<sup>9</sup> plemena, deportacijom<sup>10</sup> sjevernih izraelskih plemena za Šalmanasara V. 722. pr. Kr.,<sup>11</sup> dospijeva u asirsku Ninivu, gdje i dalje skrom-

<sup>5</sup> Koncil u Hiponu (393. godine) i u Kartagi (397. i 419. godine).

<sup>6</sup> *Niniva* je prostor nedaleko od suvremenog grada Mosula u današnjem Iraku.

<sup>7</sup> »... svu zemlju Naftalijevu«, što spominje 2 Kr 15,29, osvojio je asirski vladar *Tiglatpileser III.* (745. – 727. pr. Kr.) u vojnom pohodu protiv Filistejaca 734. pr. Kr.

<sup>8</sup> Usp. Gerald HUGHES – Stephen TRAVIS, *Biblija u vremenu i prostoru*, Zagreb, 1985., 50–51.

<sup>9</sup> *Naftalijevo pleme*, čiji je rodozačetnik, prema Bibliji, bio Naftali, sin Jakova i Raheline sluškinje Bilhe (usp. Post 30,8; 1 Ljet 7,13), obitavalo je na zapadnoj obali Galilejskog jezera, koje su okupirali Asirci 733. pr. Kr.

<sup>10</sup> Piscu nije toliko važno koji je vladar deportirao Židove iz njihove zemlje, nego radije smjestiti protagonista među prognane Izraelce, iako je povijesno sasvim točno da je golemi dio pučanstava Gornje Galileje, iz plemena Naftalijeva, odveden u Asiriju, a Niniva, glavni grad Asirije, izabrana je za smještaj radnje glavnog junaka Tob, odnosno mjesto progonstva, diskriminacije, bezboštva i brutalnog progona.

<sup>11</sup> *Šalmanasar V.* (726. – 722. pr. Kr.) je naslijedio vlast od svojeg oca *Tiglatpilesera III.*, a naslijedio ga je *Sargon II.* (722. – 704. pr. Kr.), kojeg Tob ne spominje.

no živi kao uzoran Izraelac sa suprugom Anom i sinom Tobijom, nastojeći u svemu držati se Mojsijeva zakona i ne jesti poganska jela. Živio je po običajima svoje vjere, čineći djela milosrđa. Moglo bi se reći da ga je Bog stoga nagradio, jer je postao dobar upravitelj dobara kod Šalmanasara i obogatio se pa je mogao pohraniti deset talenata srebra kod svojega rođaka Gabaela u dalekom gradu Ragesu u pokrajini zvanj Medija.

Šalmanasara nasljeđuje njegov sin Sanherib.<sup>12</sup> Govoreći u prvom licu, Tobit ističe sljedeće: »Sahranjivao sam potajno one koje je ubio kralj Sanherib, natjeran na povlačenje iz Judeje. Uistinu, ubio ih je mnogo u svome gnjevu: po naređenju kraljevu tražili su mrtva tijela, ali ih ne mogahu naći« (1,18). Tobit, optužen kod kralja za takva djela, morao se pritajiti sve do kraljeva skončanja, kojeg je naslijedio njegov sin Asarhadon (680. – 669. pr. Kr.). Tobit je izgubio svoju baštinu, ostao bez igdje ičega, osim »žene Ane i sina Tobije« (1,20), kojeg je odgajao u istom duhu pobožnosti i pravednosti kako je i sâm živio. Na koncu je izgubio vid, i to unatoč činu ljubavi (pokapanje sunarodnjaka). Osjećajući da je kraj blizu, odlučio je poslati sina Tobiju rođaku Gabaelu u Mediju,<sup>13</sup> kako bi preuzeo srebrene talente kod njega pohranjene.

### 1.1. Kušnja i trpljenje dvoje Židova u dijaspori

Među bolje obrađenim temama u Knjizi o Tobiji zasigurno su teme kušnje i patnje, koje pogađaju dvije obitelji nositeljice radnje: Tobitovu<sup>14</sup> i Raguelovu obitelj. U životima tih obitelji iznenada dolazi do tragedija: s jedne strane Tobitova sljepoća, a s druge, pak, zlo koje se nadvilo nad Raguelovom kćeri Sarom. Pisac se ne osvrće previše na opisivanje tih tragedija, nego, štoviše, velikom pažnjom pomaže čitatelju shvatiti kako ti događaji proizvode relacijsku nelagodu.

U prvim poglavljima prikazana je patnja obitelji Tobita i Ane, dvoje pravednika koje život stavlja na kušnju. Tobit i Ana se više ne razumiju, te se već u prvim poglavljima (2,13s) pojavljuju iskre, kada je Ana došla s posla kući i donijela jare koje su joj gospodari dali povrh plaće. To je izazvalo Tobitov gnjev koji je vjerovao, iako nije imao pravi razlog, da je Ana ukrala jare.

<sup>12</sup> *Sanherib* (704. – 681. pr. Kr.), sin Sargona II., poznat je po vojnim uspjesima u Palestini, Siriji i Babilonu.

<sup>13</sup> *Medija*, antička pokrajina u jugozapadnoj Aziji, smještena je između Kaspijskog jezera na sjeveru i Mezopotamije na jugu – otprilike sjeverozapadni dio današnjeg Irana i dio Iraka.

<sup>14</sup> Prve riječi recenzija (G<sup>I</sup> i G<sup>II</sup>) započinju tipično semitskim izrazima Βίβλος λόγων Τωβιθ (ili Τωβιτ, što ga ima G<sup>I</sup> verzija), što znači da ova knjiga želi govoriti o Tobitovoj povijesti, tj. Tobijinu ocu.

S jedne strane Tobit pati zbog svoje sljepoće koja je prisilila Anu raditi, kako bi prehranila obitelj, a s druge strane Ana pripisuje sljepoću svojeg muža prekomjernoj odanosti Bogu i pobožnosti. Dakle, njihova stajališta se razilaze, gledajući u različitim smjerovima i nisu više u skladu. Takvi stavovi i raspoloženja sve ih više vuku u odvojenost i oni ne shvaćaju koliko je opasna sjena što se nadvila nad njihov brak. Gdje ljudska napast želi omesti Božji plan, počevši od trenutka stvaranja bračne veze, tj. da budu jedno i kada je Bog dao ljudima bezuvjetno povjerenje, supružnici ipak mogu ostati zajedno, bez obzira na tvrdoću ljudskog srca.

Pripovijedanje Tob se nastavlja s nesrećom druge obitelji (3,7-11), gdje je sukob složeniji i uključuje najintimnije obiteljske odnose. Naime, mlada djevojka Sara predstavljena je kao ubojica muškaraca s kojima je kanila ostvariti bračni vez: svi su njezini muževi umrli u prvoj bračnoj noći, a pobio ih je pakosni zloduh Asmodej. Iako je sluškinja izružila Saru, obitelj se ipak pokazala kao mjesto blagoslova i krajnje patnje kada su odnosi ugroženi.

Tobit i Sara, pogođeni patnjom koju ne mogu podnijeti, odluče okončati sebi život. Tobit moli Boga da umre i postane zemlja, a Sara prvo planira objesiti se, a potom moli Boga da joj također udijeli smrt te nikada više ne čuje uvrede na svoj račun.<sup>15</sup>

Dakle, riječ je o dvoje uzornih, ali nesretnih Židova. Nema sumnje da je cilj autora te knjige uzvisiti vjernost Zakonu jednog Židova (Tobita), i to u situaciji kada je prisiljen živjeti među poganskim narodima koji ga ismijavaju i vrijeđaju. Taj se cilj provodi romansirajućim stilom, sastavljenim od različitih prizora, nadnaravnih elemenata svakodnevnog života, koji ostavljaju čitatelja u napetosti sve do sretnog završetka.

## 2. Slika obitelji

### 2.1. *Tobitovi savjeti sinu*

Da bismo bolje razumjeli kakva je židovska obitelj u inozemstvu, ili bolje rečeno u progonstvu, potrebno je razmotriti četvrto poglavlje Tob, koje govori o Tobitovim savjetima sinu Tobiji neposredno pred odlazak na putovanje u daleku Mediju, gdje je trebao podići čuvane talente od Tobitova rođaka Gabaela.

<sup>15</sup> Tobit i Sara prizivaju smrt tek nakon što su čuli teške riječi osoba iz obitelji (supruga i sluškinje). Te su riječi bolnije jer dolaze od ljudi koji bi trebali za njih imati riječi utjehe i podrške. Pisac time govori o tužnom iskustvu mnogih ljudi. Bol dviju obitelji koje su snažno dotaknute patnjom, izlječuje ljubav dvoje mladih supružnika Tobije i Sare, koji će se kasnije uzeti.

To poglavlje najbolje osvjetljuje židovsku obitelj u inozemstvu, onako kako je živio Tobit sa svojom obitelji, a isto tako želi da se i njegov sin ponaša.

Naime, Tobit se prisjetio srebrenih talenata pohranjenih u Mediji. U trenutku teške ekonomske krize koja mu je pogodila obitelj zbog njegove sljepoće, šalje sina po zadatku u daleku zemlju. Međutim, uvjeren je da može i umrijeti prije no što se Tobija vrati s puta. Stoga, polazeći od tog uvjerenja iščitavamo daljnji tekst, koji je zapravo prava oporuka sinu. Prije odlaska Tobija prima obilne preporuke od svojeg oca<sup>16</sup>. To je trenutak kad je Tobit više nego ikada prije posvećen prenošenju na druge svega što je stekao tijekom svojeg života.<sup>17</sup> Onoga dana kada Tobija napusti obiteljski dom, mora mu biti zajamčena podrška cjelokupne ostavštine mudrosti koja proizlazi iz drevne tradicije, a što zapravo predstavlja obiteljsko bogatstvo. Sljedeći tekst donosi zapovijedi koje se odnose na poštovanje obaju roditelja, koji su na istoj razini: »Sine, kada umrem, pristojno me pokopaj. Poštuj svoju majku, ne ostavlja je svega svog života, čini sve što će joj biti milo i nemoj je žalostiti. Sjeti se, sine, da se ona suočila s mnogim opasnostima dok si joj bio u krilu. A kad umre, sahrani je pokraj mene u istome grobu« (4,3-4).

Tobija će trebati oca pristojno pokopati, što je inače želja svakog Židova (Post 47,30).<sup>18</sup> Dakle, Tobit gleda na čast i poslije smrti, jer muškarac treba uvijek biti poštovan: za života i poslije smrti, nakon čega će sin trebati preuzeti skrb za majku, poštivati je,<sup>19</sup> ne žalostiti i nikada ne napustiti tijekom njezina života, kako se ne bi osjećala sama. Upravo će Tobija majci trebati biti pravi prijatelj i suputnik, slijedeći pravilo: uvijek činiti ono što je majci drago. No, bez duboke poniznosti to se pravilo ne može potpuno provesti, jer poniznost omogućuje udovoljiti majci, a zanemarivati svoj interes. Poniznost je, dakle, neposredna poslušnost. Dobar odnos Tobije prema majci je kao neka nadoknada ili dug za ljubav koju je majka imala prema njemu dok ga je odgajala: riskirala je i vlastiti

<sup>16</sup> Četvrto poglavlje sadrži niz savjeta koji se na prvi pogled mogu činiti dosadnim. No, onoga dana kad Tobija napusti dom, bit će zajamčeno da će se držati svih onih ostavština mudrosti koje su proizašle iz drevne tradicije, a što izgrađuje bogatstvo obitelji.

<sup>17</sup> Tri su temeljna savjeta: s obzirom na prošlost (4,3-6.18-19); otvorenost sadašnjosti u dijalogu sa svim stvorenjima (4,7-11) i blagoslivljanje Gospodina u svakoj okolnosti (4,18); traganje za budućom zaručnicom (4,12-13).

<sup>18</sup> Pristojnim ukopom pokojnik se želi pridružiti svojim ocima, kao npr. Matatija (usp. Mak 2,69). To se smatralo svetom dužnošću i osobitim djelom milosrđa. Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijske starine*, Zagreb, 1983., 104.

<sup>19</sup> Poštivanje majke (τίμα τὴν μητέρα) je u smislu brige, uvažavanja i pažljivosti, kao što nazivamo na drugim biblijskim mjestima: »Poštujte oca svoga i majku svoju...« (Izl 20,12); »Slušaj svoga oca, svoga roditelja« (Izr 23,22); »Poštuj oca i majku« (Mt 15,4).



život.<sup>20</sup> Zato je dijete dužnik majci: na dar života treba odgovoriti dajući život. Kada Tobijina majka Ana umre, neka je pokopa u isti grob s njezinim mužem Tobitom. Nerazdvojjnost bračnog života vidljiva je i u tim redcima Knjige o Tobiji. Tobit želi sa suprugom biti jedno tijelo i nakon smrti; grob je svjedočio vjeru u besmrtnost duše.<sup>21</sup>

U daljnjem tekstu četvrtog poglavlja dolazi do zaokreta, gdje se od teme poštovanja prema roditeljima pozornost usmjerava na bogobožnost: »Svakog dana, sine, sjeti se Gospodina Boga našega; nemoj griješiti ili kršiti njegovih zapovijedi. Čini pravedna djela svega svog vijeka i ne kroči putovima nepravde. Jer ako činiš po istini, uspijevat ćeš u djelima svojim kao svi oni koji čine pravdu« (4,5-6).

Svakodnevno treba imati na umu Gospodina, časteći ga, bojeći ga se, ne griješiti (μη θελήσης ἀμαρτεῖν), ne činiti bilo kakvog prekršaja, nego održavati Božje zapovijedi. Vjerske dužnost su sažete u sintagmi: »sjeti se Gospodina Boga našega«. Život čovjeka je u Božjoj riječi: nema života onome koji zaboravi Gospodina, koji zanemaruje njegov zakon, živi bez njegove riječi i prepušta se prijestupu. Nasuprot tome je život prema Božjim zapovijedima, pravedno djelovanje i pošten život. Svakodnevno obdržavanje zapovijedi znači činiti dobra djela, što će uroditi dobrim plodovima.<sup>22</sup> Tobija se zaista neće ogriješiti o Gospodnji zakon. Činit će dobra djela te izbjegavati put nepravde, a Božja milost će ga pratiti, podržavati i blagoslivljati. To je zapravo bogatstvo jednog vjernika, ma gdje bio. Dakle, raditi dobar posao nije stvar trenutka i povremenosti, nego treba biti životni stil, svakodnevni život ljudskog postojanja.

Tko je nepravedan, nikada neće biti čovjek velike ljubavi: taj vrijeđa i nanosi štetu pravima svoje braće. Pravda (δικαιοσύνη) nasuprot nepravdi (ἀδικία) dobro je razlikovana od milostinje (ἐλεημοσύνη) u sljedećim redcima: »Dijeli milostinju od svoga dobra: kad dijeliš milostinju, neka ti ne bude oko stisnuto. Ne okreći lica od siromaha, pa ni Bog neće okrenuti lica od tebe. On onoga što imaš i prema tome koliko imaš dijeli milostinju: imaš li malo, daj malo, ali ne oklijevaj dati milostinju. Jer dobar polog spremaš sebi za dan potrebe. Udijeljena milostinja oslobađa od smrti i ne dopušta da odeš u mrak. Jer milostinja je mio dar pred licem Svevišnjega« (4,7-12).

<sup>20</sup> Usp. Arrigo CHEREGATTI, *Tobia*, Bologna, 1993, 29. Zato Tobit opominje sina da poštuje majku jer je ona riskirala svoj život da bi ga donijela na svijet: trudnoća je svojevrstan rizik za majku.

<sup>21</sup> Žena treba biti pokopana pokraj muža, poput Sare i Abrahama (usp. Post 25,10), Rebeke i Izaka, Lee i Jakova (usp. Post 49,31).

<sup>22</sup> *Uspijevat ćeš u djelima* (εὐδοκίαι ἔσονται ἐν τοῖς ἔργοις σου): tako je opisana zasluga pred Bogom (usp. 1,12-13).

Odnos prema bližnjemu u Tob je omiljena tema izražena pojmom milostinje (ἐλεημοσύνη). Davati milostinju znači dati od svojeg vlastitog za podržavanje siromašnog. Na toj zapovijedi Tob s razlogom jako inzistira, jer je to bila Tobitova osobina, koju želi prenijeti na sina. Sukladno tomu, Tobija će trebati dijeliti milostinju onima koji prakticiraju pravdu, koji su Božji prijatelji i koji žele hoditi u zakonu Gospodnjem. Nadalje, milostinju treba dijeliti slobodnim srcem, ne stisnuta oka, već suosjećajno, blagonaklono i širokogrudno,<sup>23</sup> da se nikada ne požali zbog toga čina, čak ni da se pamti da je to učinjeno. Na milostinju će zatim uzvratiti Gospodin, koji uvijek djeluje svojom božanskom svemoći. Tob ide čak dotle da kaže kako milostinja može spasiti čovjeka od smrti (4,10; 12,9).<sup>24</sup>

Milostinja je stav milosrđa i pobožnosti, kojim se prepoznaju drugi ljudi kao Božja stvorenja, koji također hodočaste ovim svijetom. Dijeliti milostinju ne ukazuje na stav onih koji imaju više i daju malo onima koji imaju manje, nego je riječ o prepoznavanju jednakosti, sudjelovanja na istom proputovanju ovim svijetom koje je zajedničko svima. To je stav kojim se shvaća drugoga koji je u potrebi.

Milostinja je, dakle, povlastica hodočasnika. Oni koji su ostali kod kuće imaju svoju imovinu i nemaju možda priliku davati milostinju. Tobit govori Tobiji o tim stvarima u trenutku kada napušta obiteljski dom: prije toga i nije mogao razumjeti što znači dijeliti milostinju. Bez situacije objektivne nužnosti i bez svijesti o potrebi, Tobija nikada ne bi naučio davati milostinju. Sada je baš njegov trenutak, jer će biti putnik koji će tražiti da ga neko udomi.

Obveza solidarnosti pokazuje se konkretnim djelima pomoći. Među židovskim obiteljima u dijaspori naglašeno je međusobno podržavanje, čemu je milostinja osobito naglašeno sredstvo. Tobit, Ana i sin Tobija uzorna su židovska obitelj u dijaspori, koja osjeća za svoj narod – osobito one koji su potrebiti – i boje se Boga. Svojim poukama o milostinji i djelima milosrđa Tobit zapravo uvodi u samu Isusovu poruku (usp. Mt 25,31-46), čime se nastoji posvijestiti iskonska ljudska snaga koja je motivirana konkretnom solidarnošću (usp. 1,16-17; 4,6-11.14-16; 12,8-9; 14,8.11). Tobit nastavlja s uputama za život: »Čuvaj se, sine, svakoga preljuba. I pazi da ti žena bude iz plemena tvojih otaca; ne uzimaj za ženu tuđinku koja ne pripada koljenu tvoga oca, jer mi smo sinovi proročki. Noa, Abraham, Izak, Jakov naši su oci odiskona; sjeti se, sine, da su svi oni

<sup>23</sup> O milosrđu prema siromasima vidi još Sir 4.

<sup>24</sup> Paralelna tema nalazi se u Isusovu govoru o pravom blagu (usp. Lk 12,33-34), koje, iako u kontekstu eshatološkog očekivanja, zahtijeva prodavanje svega i davanje milostinje kako bi se postiglo neraspadljivo blago na nebesima.



uzeli žene među svojom braćom i da su bili blagoslovljeni u svojoj djeci, njihovo potomstvo dobit će zemlju u nasljedstvo» (4,12).

To pravilo tiče se uzdržavanja svakog preljuba (πορνείας),<sup>25</sup> tj. općenja izvan braka s drugim ženama. Inače, preljub se strogo kažnjavao, i to ne jednako za muškarca i ženu, osobu u braku i izvan braka.<sup>26</sup> Tobit ovdje aludira na jednu ženu za svojeg sina, što je Božje pravilo, a sve izvan toga je *preljub*, tj. grijeh protiv istine čovjeka i žene.<sup>27</sup>

Dakle, treba se držati zakona Abrahama, Izaka i Jakova (usp. Post 24,20; Izl 34,16), u čemu su oni sami uzor,<sup>28</sup> jer su uzimali žene svoje vjere i nacije. Žene strankinje i njihova vjera neka su daleko od Tobije, jer on i njegov otac, proročki<sup>29</sup> su sinovi koji trebaju živjeti po zakonu Gospodnjem. Poštujući Božji zakon, Bog će blagosloviti Tobiju te će njegovi potomci uvijek baštiniti zemlju,<sup>30</sup> ako se oženi iz svojeg plemena. Ženidba jednog Izraelca sa strankinjom kompromitira njegovo proročko svjedočanstvo jer se povodi za osobnim interesima, zanemarujući svijest kao člana izabranog naroda.<sup>31</sup> Budućnost jednog čovjeka, naroda i cijelog čovječanstva dolazi od svetosti i posvećenja obitelji, jer ako se obitelj ne izgrađuje na zakonu svetosti, neće biti ni budućnosti. Božji blagoslov spušta se na čovječanstvo iz svetosti obitelji, a povijest Izraela svjedoči o pojavi velikih zala zbog stranih žena koje su oženili.<sup>32</sup>

<sup>25</sup> Preljub je grijeh na koji Sveto pismo često aludira (usp. Izl 20,14; Lev 18,20; Pnz 22,22), a *Knjiga Mudrosti* sadrži brojne pouke neiskusnim mladima, glede padanja u grijeh preljuba: 5,3-14,20; 6,20-35; 7,1-27. Izraz *πορνεία* se uglavnom odnosi na nemoral: razbludnost, nečednost; blud(nost), prostitucija, preljub, razvrat; bilo koji oblik nezakonitog spolnog odnosa itd. Mojsijev zakon je strogo kažnjavao prostituciju (usp. Lev 21,9).

<sup>26</sup> Tijekom vremena moralni život kod Izraelaca je popuštao pa su se i sami proroci uvelike tužili na preljub i blud (usp. Jer 5,7. 7,9; 23,10; Izr 30,20; Iz 23,16; Ez 16,31; Mudr 3,16; Mal 3,5).

<sup>27</sup> Opasnost takvog grijeha bila je osobito jaka u situaciji progonstva (usp. Mal 2,14s), iako se ovdje misli na bilo kakav kontakt, dakle i na ženidbu sa ženom druge nacije, što također ima karakter preljuba, pa odatle proizlazi zahtjev da se Tobija oženi iz plemena svojih otaca.

<sup>28</sup> Abrahamu (usp. Post 11,31), Izaku (usp. Post 25,20) i Jakovu (usp. Post 28,2) pridružuje se i Noa kao čovjek pravedan (usp. Post 6,9).

<sup>29</sup> Patrijarsi su također nazvani prorocima, u smislu Božjih ljudi, posrednika između Boga i ljudi, kao što je to Abraham (usp. Post 20,7), Ps 105,15; 1 Ljet 16,22. Oni se nisu ženili sa strankinjama, nego sa ženama iz svojeg roda.

<sup>30</sup> Takvom se tvrdnjom ukazuje na zauzimanje Obećane zemlje, koja je obećana patrijarasima: »vi ćete zaposjesti njihovu zemlju« (Lev 20,24); »A vi ćete prijeći i zaposjesti onu krasnu zemlju« (Pnz 4,22).

<sup>31</sup> Usp. Demetrios R. DUMM, Tobia, u: Antonio BONORA – Romeo CAVEDO – Felice MA-ISTRELLO (ur.), *Grande commentario biblico*, Brescia, 1973., 795.

<sup>32</sup> Tako je kraljevstvo nepopravljivo podijeljeno Salomonovim idolopoklonstvom, uzrokovanim njegovom ljubavlju prema stranim ženama.

Ženidba sa strankinjama nije bila odobravana zbog opasnosti idolatrije.<sup>33</sup> Tobit cilja na vjersku čistoću jer se ženidbom, koja je inače jako iskustvo za mladence, prenosi iskustvo jedne osobe na drugu, pa tako može doći do idolatrije, koja prelazi na drugu osobu. Tobija ima uzor u ocu Tobitu, koji se oženio iz svojeg Naftalijeva plemena, a potiče i sina da isto tako učini. Bračna veza sa strankinjom često dovodi do otpada i nemorala pa se Tobit stoga drži tradicije kakvu susrećemo u starozavjetnim knjigama: Knjiga izlaska, Ponovljeni zakon, Knjiga mudrosti, itd. David McCracken primjećuje kako se Tobit suočava s dvjema grupama ljudi: s poganima i Židovima.<sup>34</sup>

Zahtjev za endogamijom<sup>35</sup> Tob opravdava s obzirom na patrijarhe, na solidarnost s narodom i na Zakon (Tob 6,13; 7,11.12). U nastavku svoje oporuke Tobit još jednom naglašava sinu da uzme ženu iz svojeg plemena te da se ne uzoholi, sagledavajući sve ostale moguće odnose koje Tobija može imati prema drugim muškarcima, ali i sa sobom: »I onda, sine, ljubi svoju braću i nemoj se uzoholiti u srcu pred svojom braćom, ni pred sinovima i kćerima svoga naroda, skanjujući se da odabereš ženu između njih! U oholosti leži mnoga propast i nemir, a od dangube samo je šteta i bijeda, jer je nerad majka gladi« (4,12-13).

Endogamni brak i ljubav partnera međusobno se ne isključuju, nego upravo suprotno. Samo je važno pronaći odgovarajuću ljubav među partnerima, njihovu povezanost s Božjom voljom, i od toga dolazi da su Tobija i Sara predodređeni od vječnosti (6,18). Svaki drugi odnos između muškarca i žene treba nazvati »bludnošću« (4,12; 8,7).<sup>36</sup>

Tobit naglašava odnos s braćom po krvi i vjeri, koje Tobija nikada ne smije prezirati. Njih treba voljeti,<sup>37</sup> služiti im, poštovati ih i blagoslivljati. Oholost vodi u propast i veliku tjeskobu, jer odbija Božju mudrost, vjerujući samo

<sup>33</sup> *Idolatrija* (klanjanje idolima, kumirima), svaki kult drugih bogova (usp. Izl 20,3-5; Lev 19,4; Pnz 4,35; 5,7-9), odnosno klanjanje stvorenjima umjesto Stvoritelju, glavni je grijeh protiv vjere. Izraelska povijest govori o stalnoj borbi između božanskog zahtjeva, s jedne strane, te religijskih i kulturalnih utjecaja okoline, s druge strane, koji potiču na idolopoklonstvo. Usp. Idolopoklonstvo, u: Anton GRABNER-HAIDER (ur.), *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997, 117s.

<sup>34</sup> Usp. David McCracken, *Narration and Comedy in the Book of Tobit*, u: *Journal of Biblical Literature*, 114 (1995.), 413.

<sup>35</sup> *Endogamija*, grč. ἐνδόν = *unutra* i γαμέω = *sklapati brak*. Uspostavljanje bračnih odnosa unutar neke društvene grupe, što je prakticirano u vrijeme patrijarha i uključivalo je religijsku valjanost.

<sup>36</sup> Usp. Tobias NICKLAS – Christian WAGNER, *Thesen zur textlichen Vielfalt im Tobitbuch*, u: *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 34 (2003.) 2, 141–159.

<sup>37</sup> *Voljeti* znači zapravo *poštivati*, tj. ne uzoholiti se u srcu (μη ὑπερηφανεύου τῆ καρδίᾳ σου).

svojoj inteligenciji, što dovodi do pustoši. Prezirati svoje sunarodnjake znači donekle prezirati i samog Gospodina, koji ga je izabrao i učinio ga zauvijek svojim narodom. Upravo među svojim narodom Tobija treba pronaći ženu za sebe, a ne kakvu strankinju, čime ženidba ne bi bila sveta, jer se ne bi poštivalo Božju volju i protivilo bi se zakonu.<sup>38</sup> Sljedeća stvar za koju Tobija treba paziti da ne dođe pod njezinu vlast jest lijenost, koja dovodi do siromaštva i gladi, jer je lijenost majka gladi.<sup>39</sup> Svaki čovjek ima obvezu pošteno zarađivati svoj kruh od vlastitog rada. Rad je izvor dobrobiti i bogatstva, kojim čovjek dobiva sve ono što mu je neophodno potrebno za osobni i obiteljski život. Lijenost i oholost dva su velika čovjekova neprijatelja, čega se Tobija treba nadaleko čuvati.

Također i odnos prema onome koji radi za nas uvijek mora biti pravedan, o čemu govore sljedeći redci: »Neka ničija zarada ne prenoći kod tebe, nego je isplati odmah. Budeš li služio Bogu, platit će ti se. Razmišljaj, sine, o svakome svom djelu i lijepo se vladaj. Ne čini nikome što bi tebi samomu bilo mrsko. Ne pij vina do pijanosti; neumjerenost uklanjaj sa svoga puta« (4,14-15).

Radnikov novac, plod njegova znoja, na neki je način krv njegove obitelji koja je odmah potrebna, i ne smije se odgađati. Isplata odmah po učinjenom poslu, zapravo je Božji zakon, a kada ga se poštuje, to je onda služenje Bogu i Bog će uzvratiti. Tobija treba paziti na sve što radi, ne djelovati po vlastitom nahođenju, već u skladu sa zakonom, koji je pravilo za bilo koje ponašanje. Od Tobije se traži da bude odgojen u svojem ponašanju. S obzirom, pak, na uporabu vina, ono je propast svakog čovjeka, neprijatelj koji polagano ubija, a čovjek ga i ne primjećuje. Dakle, s vinom Tobija treba izuzetno umjerenom, oprezno i mudro ophoditi.

## 2.2. Zlatno pravilo

Iako u Novom zavjetu nema eksplicitnih citata Knjige o Tobiji, ipak ima nekoliko dodirnih točaka u razmišljanju te knjige, koja je zapravo na crti novo-zavjetnih razmišljanja.<sup>40</sup> Neke od tih točaka su »zlatno pravilo« i milostinja. Tobija mora uzeti sebe kao mjeru ispravnog djelovanja. Dakle, ono što mu se

<sup>38</sup> Iako se u tom retku izričito ne spominje zakon, o njemu se govori na drugim mjestima, nejasno je na koji se zakon (Tore) odnosi. C. A. Moore misli na usmenu predaju. Usp. Carey A. MOORE, *Tobit. A new translation with Introduction and Commentary*, Doubleday, 1996., 204.

<sup>39</sup> Beskorist = ἀχρηστός (usp. Mt 25,30; Rim 3,12).

<sup>40</sup> Usp. David Arthur DeSILVA, *Introducing the Apocrypha. Message, Context, and Significance*, Grand Rapids, 2002., 25.

ne sviđa, nikada ne treba činiti drugome.<sup>41</sup> Riječ je o načelu ljubavi prema bližnjemu, sažetom u tekstu: »Ne čini nikome što bi tebi samomu bilo mrsko« (4,15), što neki autori smatraju vrhuncem etičkih uputa Tob, odnosno najstarijim dokazom formule »zlatnog pravila« u judaizmu.<sup>42</sup> Dakle, u ophođenju prema drugima prvi put se u Starom zavjetu susreće *zlatno pravilo*<sup>43</sup> ponašanja, koje u ovom kontekstu možda počiva na uzornom odgoju.<sup>44</sup> Kao što Tob na više mjesta naglašava važnost milostinje, Novi zavjet također ističe radost darivanja, što je prepoznatljiv znak pravednika (npr. Mt 6,1-18; Lk 6,30; 2 Kor 8,12; 2 Kor 9,7; Gal 6,10). Unutarnji kult i duh nutrine zrcali se upravo u zlatnom pravilu ponašanja usmjerenom prema unutarnjim osjećajima (4,12), u svladavanju oholosti i drskosti u srcu (4,13) te kada treba potražiti dobar savjet, upravo onako, kako je Tobit savjetovao Tobiju (4,18).

### 2.3. Muž i žena: endogamni brak

Potreba za židovskim identitetom u dijaspori, u poganskom okruženju, osobito je vidljivo u nauci o braku i obitelji, što ga nudi ova knjiga. Kao i u drugim knjigama Starog zavjeta, tako je i ovdje izražen poziv za endogamijom. Endogamija se ovdje odnosi na vlastiti židovski narod, kao i na to da je brak bio dopušten samo u rodbinskom krugu, odnosno u uskoj plemenskoj vezi.<sup>45</sup> Taj zahtjev usko je povezan s idealom stabilne židovske obitelji, odnosno rodbinstva između »braće« i »sestara«, među kojima se podrazumijeva gostoljubivost (7,8-9).<sup>46</sup>

Osim stava o endogamnom braku (6,12s), autor Tob također naglašava brak pod vidom nekog »nagona«. Tobija ženi rođakinju Saru, iako je ona polazila za sedam muškaraca, koje je sve ubio pakosni zloduh Asmodej (3,8). Iste opasnosti

<sup>41</sup> Tu je *zlatno pravilo* doneseno u negativnom obliku: ne škoditi bližnjemu. Isus (usp. Mt 7,12; Lk 6,31), pak, traži više želeći pozitivno stvarati dobro: kretanje od *ne činiti*, prema *činiti*. Usp. Augustin AUGUSTINOVIĆ, *Povijest Isusova. Povijesna sinopsa evanđelja*, I, Sarajevo, 1984., 199–200.

<sup>42</sup> Usp. Tobias NICKLAS, Tobit/Tobitbuch, u: *Das Bibellexikon*. Mrežno izdanje: <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/12080/> (23. II. 2018.).

<sup>43</sup> Filozofi, etičari i egzegeti, etičari nazivaju to »zlatnim pravilom« od XVIII. stoljeća, o čemu više vidi u: Jeffrey WATTLES, *The Golden Rule*, New York, 1996., 15–162.

<sup>44</sup> Usp. Albrecht DIHLE, *Die goldene Regel: Eine Einführung in die Geschichte des antiken und frühchristlichen Vulgärethik* (Studienhefte zur Altertumswissenschaft 7), Göttingen, 1962., 82s.

<sup>45</sup> Usp. Thomas HIEKE, Endogamy as a Subliminal Theme in the Book of Tobit in Correspondence to Genesis and Ezra-Nehemia, u: Géza G. XERAVITS – József ZSENGELLÉR (ur.), *The Book of Tobit. Text, Traditions, Theology (Journal of Study of Judaism in Persian, Hellenistic and Roman Period. Supplement)*, Leiden – Boston, 2005., 103–120.

<sup>46</sup> Usp. Vincent SKEMP, »ἀδελφός« and the Theme of Kinship in Tobit, u: *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 75 (1999.) 4, 92–103.

su se bojali Tobija i Sara, koji su ušli u brak molitvom i uvjerenjem da to ne čine iz pohote, već po istini, pa stoga mole Boga da zajednički dožive starost (8,4-9).<sup>47</sup> Ta, i njegov otac Tobit nastojao je svim silama da mu sin podigne solidnu obitelj, i to po Božjem nacrtu: »Plodite se i množite i zemlju napunite« (Post 9,1s).

Na više mjesta ključnih dijelova knjige nalaze se molitve Tobita u kojima se vidi njegov odnos prema Bogu. Paralelne molitve Tobita i Sare (3,1-6.11-15) pretpostavljaju ideju o Bogu koji brine o ljudima u cjelini, ali i za svakog pojedinog kada je u nevolji. Dok oba molitelja iskazuju očaj nad svojom patnjom, Bog čudesno i neočekivano odgovara, predstavljajući se kao pravedan, i koji čuje vapaj pravednika.<sup>48</sup> Tako su Božje spasiteljsko djelovanje u prošlosti i nada u eshatološku budućnost u središtu pozornosti Tob.

U opisu židovske obitelji u inozemstvu iz Tob je vidljiv patrijarhalni sustav (4,12), u kojem se uloge muškarca i žene određuju prema unaprijed određenim uzorcima. Žene se uglavnom u kućanstvu brinu za praktično područje o svojim muževima, djeci, roditeljima ili gostima kuće. S druge, pak, strane muškarci su uglavnom u sferi izvan kuće. Oni se bave ekonomskim, ritualnim, vjerskim zadaćama i odnosima izvan obitelji.<sup>49</sup> Ipak taj uzorak nisu slijedili svi likovi u Tob. Primjerice, Tobitova supruga Ana jedno je vrijeme zauzimala javni prostor izvan kuće, kada je nakon Tobitova osljepljenja skrbila za obitelj te istodobno postavljala pitanja i kritizirala Tobitove odluke.<sup>50</sup>

#### 2.4. Eshatologija

Problem židovskog identiteta u dijaspori Tob obrađuje na dva načina: prvi način sastoji se u uputama kojih se treba držati u sadašnjem životu, kako bi se živjelo na način koji se Bogu sviđa. Drugi način je isprepletenost s eshatološkim mislima na kraju teksta.<sup>51</sup> Primjetno je da u Tob nema eksplicitnih tragova me-

<sup>47</sup> Tob 8,7: »ne uzimam zbog pohote ovu svoju sestru nego po istini«. Dakle, Tobija se pokazuje kao zreo mladić, koji naglašava svoju osobnost, važnost molitve i iskrenost.

<sup>48</sup> Elemente pohvale Bogu nalazimo na više mjesta u Tob (3,2.11; 8,5). Nakon što je Tobija preživio svadbenu noć, Raguel blagoslivlja Boga (8,15-17). Tobit također hvali Boga nakon što je progledao i kada Sara dolazi u njegovu kuću (11,17; 13,2-18).

<sup>49</sup> Usp. Richard A. SPENCER, *The Book of Tobit in Recent Research*, u: *Current Research: Biblical Studies*, 7 (1999.) 34, 157.

<sup>50</sup> Usp. Beverly BOW – Georg W. E. NICKELSBURG, *Patriarchy with a Twist: Men and Women in Tobit*, u: Amy-Jill LEVINE (ur.) *Women Like This: New Perspectives on Jewish Women in the Greco-Roman World*, Atlanta, 1991., 142.

<sup>51</sup> Usp. Stefan BEYERLE, »Release Me To Go to My Everlasting Home ...« (Tob 3:6): A Belief in an Afterlife in Late Wisdom Literature?, u: Géza G. XERAVITS – József ZSENGELLÉR (ur.), *The Book of Tobit. Text, Tradition, Theology (Journal of Study of Judaism in Persian, Hellenistic and Roman Period. Supplement 98)*, 71–88.

sijanskih očekivanja. Međutim, tekst govori o Jeruzalemu koji će biti obnovljen safirom i smaragdnom, njegovi zidovi čistim zlatom, a trgovi popločani dijamantom i dragim kamenjem (13,17). Završna Tobitova molitva razlikuje gradnju Hrama nakon izгона, koji neće bit izgrađen »dok se ne ispuni određeno vrijeme« (14,5). Tada se očekuje prestanak svake situacije u dijaspori, izgradnja Jeruzalema u svoj svojoj slavi, kao i predanost svih naroda jednom Bogu. Osim toga, barem u grčkim tekstualnim recenzijama (G<sup>I</sup> i G<sup>II</sup>), nalazi se veza sa stvarnošću grčko-helenističke dijaspore:<sup>52</sup> Tobit želi isplatiti Azarji nagradu za putovanje u drahmama (5,15), dok se pismeni ženidbeni ugovor između Tobije i Sare zove συγγραφή (7,13), a zadužnica od Gabaela je χειρόγραφον, što je *hapaxlegomenon* u LXX u Tob.<sup>53</sup>

## 2.5. Obitelj koja štuje Boga

Obiteljski život Tobitove obitelji odvija se po Božjoj volji. Sasvim je vidljivo kako židovska obitelj također i u dijaspori štuje jedinog Boga, gospodara neba i zemlje (7,17), kralja nebeskog (13,9.13), kralja vjekova (13,711), kralja velikog (13,16), Gospoda pravde (13,7), koji je Bog u svojoj slavi (3,16) i Sveti (12,12.15). Takvom Bogu upućuju se molitve pravednika (Tobita i Sare), koji ih uslišava (12,12).

Tobit i njegova obitelj vide Boga kao pravednog, čiji su putovi pravedni (3,2), koji je zajednički »naš Gospod i Bog« i »otac za sve vjekove« (13,4), koji kažnjava zbog prijestupa ali isto tako iskazuje svoje bogato milosrđe i smilovanje (3,3; 8,4.16; 13,2.5). Božje djelo su nebo i zemlja, a ime mu je sveto i slavno (3,11; 8,5; 11,4). Stvorio je Adama i dao mu pomoćnicu Evu (8,6), odabrao je sebi svoj ljubljeni narod (1,4s; 4,12), kojem je dao zapovijedi da ih održavaju (4,5), ali je također razasuo svoj narod među pogane (13,3). Bog, gospodar života, koji uzvisuje i ponižava (4,19), može nešto uzeti i opet dati (3,6), udjeljuje svako dobro, dovodi u podzemlje i odande izvodi (13,2). Božje je djelovanje ovijeno dubokim misterijem; »lijepo je hvaliti Boga i uznositi ime njegovo; bogobojažno razglašavati djela njegova« (12,6) i »slavno je otkrivati« njegova djela (12,11; 13,4.9). Očigledno je kako je autoru Tob stalo do jačanja samosvijesti njegovih

<sup>52</sup> Usp. Marie-Françoise BASLEZ, *Le roman de Tobit. Un judaïsme entre deux mondes*, u: Phillipe ABADIE – Jean-Pierre LÉMONON (ur.), *Le judaïsme à l'aube de l'ère chrétienne*, XVIIIe congrès de l'ACFEB (Lyon, septembre 1999) (LeDiv 186), Paris, 2001., 29–50.

<sup>53</sup> χειρόγραφον = zadužnica, pismena obveza o vraćanju duga u određeno vrijeme, dugovnica, obveznica, potpisani dokument. Usp. Ernst LOHSE, χειρόγραφον, u: *ThWNT*, IX, 424–423. Takva zadužnica bila je uobičajena na starom Istoku, koju su potpisivale obje stranke, što također spominje i povjesničar Polibije (oko 200. – 120. pr. Kr.) u svojem djelu (Polyb 30, 8, 4): ἐλεγχόμενοι γὰρ κατὰ πρόσωπον ὑπὸ τῶν ἰδίων χειρόγραφον.



sunarodnjaka u stranoj zemlji te da čuvaju i razmišljaju o vlastitoj tradiciji utemeljenoj na Gospodinu. Tako se neosporiv autoritet pismene forme Zakona primjenjuje i aktualizira na situaciju obitelji i pojedinca.

## 2.6. Obitelj koja se drži vanjskog i unutarnjeg kulta

Tobit u svojem pripovijedanju, sjećanju i molitvama spominje *vanjski kult*. Tako bi hram u Jeruzalemu bio legitimno mjesto Gospodnjeg kulta, gdje su se prinosile žrtve (1,4),<sup>54</sup> gdje svi trebaju hvaliti Boga (13,10), a Jeruzalem je sveti grad. Tobit je stavljao Boga ponad svih zabranjenih predmeta (*tabu*) i ljudskih zakona. Na prvom mjestu je ipak *unutarnji kult* jer Bog poznaje tajne srdaca, kako se i sama Sara izrazila u svojoj molitvi (3,14). Stoga je važno istaknuti ono što u čovjeku privlači božansko milosrđe i pravedno srce, a ne samo izvanjsko održavanje zakona. Taj unutarnji vid pobožnosti (usp. 4,19) da Bog upravi korake na pravi put, posebno se reflektira u brojnim molitvama koje se pretaču u razgovor s Bogom, koje mogu biti različite: kratke, duge ili pohvalne (5,17; 7,17; 8,15-18; 10,11.13, itd.), upravljene u nekoj nevolji, poput Tobitova i Sarina slučaja (3,2-6.11-15), ili kada se moli za smilovanje u potencijalnoj opasnosti (6,18; 8,4-8). Duh nutrine koji daje vrijednost vanjskim djelima dobročinstva, odražava se na vanjsko ponašanje, koje je vidljivo u Tobitovu poštenju da ne želi ništa što je tuđe (2,13-14) te u najskrivenijim namjerama koje Sara upućuje Bogu (3,14-15), ili pak Tobija u prvoj bračnoj noći (8,7).

## 2.7. Obitelj koja drži do obiteljskih vrlina

Budući da Tob ima pedagoški cilj i da je u službi spasenja, knjiga nam otkriva autentične životne vrednote, promovirajući čak osjećaj za obitelj i brak, što je u temelju društvene zajednice. U knjizi se mogu pratiti odnosi među supružnicima i prema njihovoj djeci te odnos prema snahi. Glede odnosa među supružnicima, može se reći da je u Tob riječ o uzornim obiteljima, Tobita i Ane i Raguela i Edne. Istina, postoji epizoda nesuglasice između Tobita i Ane u vremenu kada je obitelj ovisila o Aninoj zaradi. Židovska obitelj u dijaspori nije bogata, nego je skromna, koja živi od svojeg rada i razborito upravlja materijalnim dobrima.

<sup>54</sup> Jeroboam I. (938. – 911. pr. Kr.) osnovao je državna svetišta u Danu i Betelu, gdje se klanja liku zlatnog teleta da bi vjerski i politički razdijelio Sjeverno i Južno kraljevstvo. Time je radio protiv bogoštovne prevlasti Jeruzalemskog hrama, što sâm Tobit oštro osuđuje (usp. 1 Kr 12,26-30).

Uspjeh jednog člana obitelji tiče se cjelokupne obitelji. Istina, Tobitu je bilo stalo da mu sin osnuje dobru obitelj uređenu po Božjem planu prema čovjeku: »Plodite se i množite i zemlju napunite« (Post 9,1s). Tobitov govor u četvrtom poglavlju sadrži osobito dvije vrline, *milostinju* i *obitelj*, koje se kao crvena nit protežu kroz cijelu knjigu. I tako, dok on kao mudri Izraelac savjetuje sina za budući život, u uputama se zrcale vrline jedne zdrave obitelji: vjernost, pobožnost, poslušnost i umjerenost.

Životne pouke koje se tiču obiteljskog života zaista su roditeljska životna pouka djeci, koja su njihov produžetak. Tobitove upute sinu u vidu oporuke govore o *odnosu roditelja prema djeci*, kojima je stalo do njihove djece, do toga kako će se vladati u životu prema Bogu, drugima i prema sebi. Tobit, kao glava obitelji, razgovara sa sinom i suprugom, iako katkad dolazi do verbalnih nesuglasica, koje predstavljaju ljudsku stranu obiteljskog života i uobičajena su situacija. Tobiju i Saru, bez sumnje, njihovi roditelji vole; u tom smislu vrijedno je citirati Anine tople riječi kada je opet ugledala Tobiju: »Dotle se Ana, potražavši naprijed, baci u zagrljaj sinu svome i reče mu: Opet te vidim, sine moj!« (11,9). Tobijina ženidba tiče se cijele Tobitove obitelji, što pokazuje da ulazak u brak nije samo stvar pojedinca, nego i čitave obitelji, o čemu je odlučivala volja zaručnika i njihovih roditelja. Dakle, više je strana bilo uključeno u taj proces, dok je otac zaručnice imao nadležnost dopustiti udaju kćeri i njezino napuštanje doma (10,11).

Odnos *djece prema roditeljima* veoma je istaknut. Tobija je, primjerice, poslušao svojeg oca, ništa ne čineći suprotno njegovim savjetima. Također je i Sara bila veoma obazriva prema roditeljima, pa je stoga ipak odlučila ne učiniti suicid vješanjem, jer bi »oca svoga rastužila i gurnula u carstvo mrtvih« (3,10). Činjenica je da se na stranicama Tob nalazi obiteljska toplina,<sup>55</sup> iako će pojedinac jednom napustiti obitelj, postati samostalan i odrastao, odgovorno se zauzimajući za prijenos tradicije naslijeđene od otaca.

Visoko shvaćanje braka i obitelji, bračne ljubavi i međusobnog poštivanja, te poštivanja nevjeste kao novopridošlog člana u obitelji, vidljiv je u Tobitovu prihvaćanju Sare, koju on – još uvijek kao slijepac – dočekuje na gradskim vratima, iskazujući joj dobrodošlicu i prihvaćanje: »Dobro došla, kćeri moja!« (11,17s). U tom svjetlu potvrđuje se svetost obitelji i veliko poštivanje prema rađanju nove obitelji kod židovskog naroda (usp. Pnz 24,5), a ne samo obična

<sup>55</sup> Dok obitelj ujedinjuje i definira izraelsku zajednicu, Amy-Jill Levine zapaža kako su asirskog kralja Sanheriba ubili njegovi sinovi (usp. Tob 1,21). Usp. Amy-Jill LEVINE, *Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit*, 107.

ljubav dvoje zaručnika. Možda nigdje u Bibliji ne nalazimo takav govor o obiteljskoj toplini, kao u Tob.<sup>56</sup>

### 2.8. Obitelj otvorena prema drugima

Židovska obitelj u dijaspori bila je na neki način razapeta između mogućnosti da se getoizira, tj. zatvori izbjegavajući kontakte s drugima, ili pak asimilira, tj. da se prepusti utjecaju događaja.<sup>57</sup> Tobijina obitelj, iako je prilično zaokupljena samom sobom, nije zatvorena u sebe, nego je u solidarnim odnosima s drugim židovskim obiteljima. Tako, svojim plemenitim ponašanjem, obitelj postaje »svjetlo svijeta«, što je svojevrsna mudrost, koja se sastoji u nesebičnom darivanju, osobito prema najsiromašnijima, koji su ujedno i najranjiviji. U tom kontekstu obitelj postaje svjesna činjenice kako biva jezgra široke zajednice koja se zove narod Božji,<sup>58</sup> o čijim životima ovisi nada da će obitelj opstati. U tom kontekstu nije najvažnije samo uzdržavanje obitelji i zaokupljenost materijalnim stvarima nego i roditeljska pozornost koja je usmjerena prema sinu jedincu, za kojega majka kaže da je »štap za naše ruke«, odnosno dragocjena potpora ostarjelim roditeljima, čime je Tobija viđen kao pravo bogatstvo u siromaštvu što je zadesilo njegove roditelje.

### 2.9. Dijaspóra

Obitelj, kako je prikazana u Tob, brižno pazi na manire gostoljubivosti i zanima se za temeljne informacije kada je u pitanju pleme (φυλή) i rod (πατριά) njezinih sugovornika (5,11). Raspršeni Židovi su jedinstveni i prepoznatljivi obiteljskom tradicijom. Treba reći da situacija u progonstvu i nije tako beznadna, bez obrane, zaštite i radosti, jer se tu nalaze svi spomenuti elementi: radost, žalost, pokop, ženidba, slavlje blagdana itd.<sup>59</sup> U obiteljskom ambijentu pojedinac moli i radi, vjeruje i nada se, ljubi i trpi, nije zatvoren u sebe, nego je otvoren prema bližnjima i Bogu. U takvoj obitelji slobodno se razvija osobnost pojedinog Židova, koja je važna za opstanak manjinskog naroda u dijaspori,

<sup>56</sup> Usp. Divo BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, Brescia, 1978., 153.

<sup>57</sup> Pino Stancari uviđa i našu suvremenu raspršenost kao mogućnost *asimilacije* u stvarnost ovog svijeta, koji dovodi do napuštanja vjerskog identiteta, odnosno do stvaranja nekih drugih kriterija. Usp. Pino STANCARI, *Il libro di Tobia. Lettura spirituale*, Soveria Mannelli, 2000., 13–14.

<sup>58</sup> Usp. Antonio BONORA, *La famiglia nel libro di Tobia*, u: *La famiglia*, 14 (1986.) 2, 59–72, 63.

<sup>59</sup> Usp. Divo BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 153.

i što se nikad ne može precijeniti.<sup>60</sup> U skrovitom i skromnom životu čuva se institucija obitelji, koja postaje nada budućeg uskrsnuća naroda.<sup>61</sup> Riječ je o dobrom obiteljskom ambijentu, sastavljenu od dobrih članova, koji se Boga boje, štiju ga i ljube, osluškujući njegovu riječ, kojom se služe kao pravilom i životnim orijentirima.

## Zaključak

Govoreći o životnoj sudbini dviju židovskih obitelji, *Knjiga o Tobiji* želi biti shvaćena kao primjer narativne teologije, koja pokazuje da se u dijaspori živi u skladu s Božjom voljom i prema židovskom identitetu. Glavni cilj autora Tob mogao bi biti veličanje vjernosti Zakonu jednog Židova i njegove obitelji, i to usred teškoća i progona, gdje su prisiljeni živjeti među poganskim narodima koji ih vrijeđaju i ismijavaju. Takva situacija Židova raspršenih među drugim narodima može biti upravo prilika za pružanje svjedočanstva vjere u jednog Boga (usp. Tob 13,7-8). Obiteljska institucija ipak se čuva u skrovitom i skromnom životu te postaje nada budućeg uskrsnuća jednog naroda.<sup>62</sup> Tobitova obitelj, iako u inozemstvu, živi svoj bračni život sa svim ljubavnim bogatstvom, vjernošću bračnih drugova, plodnošću i odgojem djece, premda su imali tek jedno dijete. Isto tako, primjetno je u pripovijedanju kako je židovska obitelj u inozemstvu najviše ugrožena, ali ujedno i najčvršća institucija.<sup>63</sup>

Na površinu također izlazi lik pravednih i milosrdnih. Očito je kako Tob od samih početaka promovira djela pravednika i u progonstvu (inozemstvu), što mu je zasluga za spasenje. Pravednik koji poštuje propise i zapovijedi, blagoslovljen je od Boga, iako ga Bog može staviti na kušnju, ali ga nikada ne napušta: Bog uvijek bdije nad njim i nagrađuje ga u dogledno vrijeme. Takva poruka utješna je i za vjernike suvremenog doba.

Iščitavanjem stranica ove knjige može se zaključiti kako je obitelj među Židovima u progonstvu smatrana osnovnom stanicom te ugaonim kamenom društvenog i vjerskog života, u koju je pojedinac bio potpuno uklopljen i nije se od nje dijelio. Takva je obitelj uređena kao patrijarhalan sustav, u kojoj je muškarac osnovna društvena jedinica, i gdje obitelj funkcionira skladno obi-

<sup>60</sup> Usp. Dieter VETTER, *Obitelj*, u: *Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, kršćanstvo, islam*, Zagreb, 2005., 319.

<sup>61</sup> Usp. Divo BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 154.

<sup>62</sup> Usp. *Isto*.

<sup>63</sup> Usp. Amay-Jill LEVINE, *Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit*, 108.

čajima ondašnjeg vremena. Dakle, može se reći kako ta starozavjetna knjiga nadasve sadrži obiteljsku toplinu,<sup>64</sup> gdje pisac finoćom opisuje teškoće, radosti i ljepotu uzorne obitelji koja živi u monogamijskom braku.<sup>65</sup>

Završni Tobitov hvalospjev na kraju knjige (usp. Tob 13,9-18) velik je himan Sionu, koji svjedoči o strastvenoj nostalgiji židovske obitelji u dijaspori za svetim gradom Jeruzalemom, gdje prognanici priželjkuju idealni Jeruzalem, i to u slikama slave i ljepote dragog kamenja, kao u Ivanovu *Otkrivenju*.

*Abstract*

### **THE BOOK OF TOBIAS: A JEWISH FAMILY LIVING ABROAD**

Drago ŽUPARIĆ

University of Sarajevo – Faculty of Catholic Theology  
Josipa Stadlera 5, BiH – 71 000 Sarajevo  
drago.zuparic1@gmail.com

*The article discusses a Jewish family living abroad described in the Book of Tobias (Tob). It consists of two parts. After the introduction that presents Tob concisely (author, place and time of origin, topic, language, reviews), the first part analyses the historical context of Tobit's exile and offers a short overview of the book. The second part discusses the family image, starting from Tobit's advices to his son Tobias before the latter goes to Media. This part touches also upon other topics related to family such as: the golden rule, solidarity, mercy, the relation between man and woman, endogamous marriage, eschatology, family that worships God and that maintains outer and inner cult, family that practices family virtues and that is open to others, and life in diaspora that is not without its joys, protection, and hope. In a word, the situation in exile was not so desperate because it had its elements of joy, marriage, feast-days' celebrations, etc. There was prayer, faith, hope, love, and suffering in the family, and there was openness to God and neighbour. In such a family, personality of an individual Jewish person, important for the survival of a minority nation in diaspora, could develop freely.*

**Keywords:** *temptation and suffering, golden rule, mercy, husband and wife, solidarity, endogamous marriage, family, diaspora.*

<sup>64</sup> Usp. Divo BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 153.

<sup>65</sup> »Tobijina knjiga je 'pjesma nad pjesmama' obitelji. Ozbiljnost, ljepota, sreća zrače iz te knjige, koja tako uzvišeno govori o obitelji kao savezu i u njoj vidi ispunjenje čovjekove sreće, oazu sigurnosti i mira«, Celestin TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, Zagreb, 1989., 127.